

ՏԳ. 395

Քաղաքագիտություն

ԼԵՎ ԳՈՒՄԻԼՅՈՎԻ ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԸ Նաեա ԱՌՍԱՄՅԱՆ

Բանալի բառեր. Եվրասիականություն, էթնոգենեզ, Եվրասիա, զարգացման օրենք, էթնոս, էթնիկ բազմազանություն, անտառ, տափաստան, քաղաքակրթություն

Ключевые слова: Евразийство, Евразия, закон развития, этнос, этническое многообразие, лес, степь, цивилизация.

Key words: Eurasianism, Eurasia, law of development, ethnos, ethnic diversity, forest, steppe, civilization.

Н. Арустамян

Теория евразийства Гумилева

В статье представлены особенности теории евразийства Л. Гумилева. Свои труды, обращенные к теории этногенеза Л.Н. Гумилев считал продолжением евразийской концепции. В основе современной концепции евразийства, опирающейся на учение Л. Н. Гумилева, лежит русская общегосударственная идеология. Она гармонично объединяет интересы русского этноса, интересы государства и интересы всех коренных народов страны в единое целое. Не случайно Л. Н. Гумилев говорил, что если русский народ будет спасен, то только через евразийство.

N.Arustamyan

Gumilev's theory of Eurasianism

The article deals with Gumilev's theory of Eurasianism. Gumilev considers his works on theory of ethno genesis as continuation of Eurasian concept. At the heart of the modern concept of eurasianism which is guided by L. N. Gumilev's doctrine the Russian nation-wide ideology lies. It harmoniously unites interests of native people, Russian ethnos and the state in organic whole. And as Gumilev said, if Russia is saved, it will be only through eurasianism.

Նորվաժում ներկայացվում է Լև Գումիլյովի եվրասիականության հայեցակարգի առանձնահատկությունները: Գումիլյովը իր աշխատանքները կապված էթնոգենեզի տեսության հետ համարում էր եվրասիականության հայեցակարգի շարունակություն: Գումիլյովի ուսմունքի վրա հիմնված ժամանակակից եվրասիականության հիմքում ընկած է ռուսական համապետական գաղափարախոսությունը: Այն ներդաշնակորեն միավորում է ռուսական էթնոսի և բոլոր բնիկ ժողովուրդների շահերը մեկ միասնության մեջ: Եվ պատահական չէր Գումիլյովը նշում, որ եթե ռուս ժողովուրդը փրկվի ազա միայն եվրասիականության միջոցով:

Լև Գումիլյովը 20-րդ դարի ականավոր գիտական և մտածող է, ում աշխատանքները Եվրասիայի պատմության, թյուրքական, սլավոնական, ասիական և եվրոպական ժողովուրդների մասին զարգացնում են գիտության մեջ միջառարկայական ուղղություն, որը իրավամբ կարելի է անվանել «Եվրասիագիտություն»: Գումիլյովը իր աշխատանքները կապված էթնոգենեզի տեսության հետ համարում էր եվրասիականության հայեցակարգի շարունակություն: Նա նշում է, որ էթնոսների վրա ազդում են ոչ միայն աշխարհագրական միջավայրը, այլև ավանդույթները, հարևան էթնոսների հետ բարեկամությունը կամ թշնամանքը, մշակույթային փոխգործակցությունը. Դրանց հետ մեկտեղ գոյություն ունի զարգացման օրենք, ինչը վերաբերում է ոչ միայն էթնոսներին, այլև բնության բոլոր երևույթներին: Զարգացման օրենքի արտացոլումը ժողովուրդների ծագման և պատմության ասպարեզից անհետացման գործընթացներում անվանում ենք էթնոգենեզ: Ըստ էթնոգենեզի տեսության բոլոր ժողովուրդների համար միասնական համամարդկային մշակույթի գոյությունը անհնար է: Էթնիկ բազմազանությունը մարդկության գոյության օպտիմալ ձևն է, չնայած տարբեր էթնոսների քաղաքական միավորումը ժամանակի փորձությունը ավելի շատ է հաղթահարում:

Եվրասիականության առաջացումը որպես գիտական, փիլիսոփայական, աշխարհայացքային ընդհանրություն մարդկության պատմության փիլիսոփայության եվրոպակենտրոն ուղղվածության մերժման հետևանք էր:

Դեռևս Տրոյեցկոյը նշում էր, որ ռուսները ոչ սլավոններ են, ոչ թյուրքեր, ոչ արիացիներ, ոչ ասիացիներ. նրանք մարդկանց հատուկ ընդհանրություն են, յուրօրինակ մշակույթով, որը սահմանում է «անտառի և տափաստանի» լանդշաֆտային դուալիզմը, որը բնորոշ է ռուսական Եվրասիային:

Գումիլյովը նշում է, որ «Եվրասիան» բառի նեղ իմաստով տարածվում է կասպյան տափաստանից մինչև կարպատներ՝ ներառելով անտառային, տափաստանային գոտիներ: Այն աշխարհագրական ամբողջություն է, բնակեցված տարբեր ժողովուրդներով, որոնք չնայած ունենին տարբեր կրոններ, բարոյական, իրավական նորմեր, տնտեսական կարողություններ, սակայն այդ ժողովուրդների շրջանում նկատելի էր միասնությունը, որի տիրապետող սկիզբը ոչ ազգագրագետները, ոչ պատմաբանները և ոչ էլ

սոցիոլոգները չէին կարող սահմանել: ¹ Նա զարգացրել է մարդկության պատմության «եվրասիական առանցքի» գաղափարը, որը սահմանում է «ռուսական Եվրասիայի» և Ռուսաստանի պատմության տրամաբանությունը (այս առումով Մակինդերը նշում էր, որ Ռուսաստանը ռազմավարական տեղ է գրավում ամբողջ աշխարհում, ինչպես Գերմանիան Եվրոպայում):

Առանց ազգային պետական գաղափարախոսության մշակման անհնար է ժողովրդի էներգիան ուղղորդել տերության վերականգնմանը: Վերջին տասնամյակում Ռուսաստանում ակտիվորեն մշակվում և քարոզվում է եվրասիականության գաղափարը: Սակայն «գաղափար-արժեք», «գաղափար-ուժ» եվրասիականությունը դեռ չի դարձել և դրա հիմնական պատճառն այն է, որ այն չի ընկալվում որպես ռուսական գաղափարախոսություն: Մի խումբ հետազոտողներ էթնիկ բազմազանության մեջ վտանգ են տեսնում և Տրուբեցկոյի նման քարոզում են եվրասիական ազգի «սուպերէթնոսի», եվրասիական ազգայնականության, եվրասիական մշակույթի ստեղծումը: Չնայած տարբեր մոտեցումների առկայությանը ժամանակակից եվրասիականները ռուս ժողովրդին դիտարկում են որպես եվրասիական տերություն ստեղծելու գործիք: Այդպիսով նրանք անտեսում են Գումիլյովի ուսմունքը որպես եվրասիականության գաղափարի զարգացման բարձր փուլ: Գումիլյովը նշում էր, որ նա համաձայն է Տրուբեցկոյի, Վերնադսկու, Սավիցկու հիմնական եզրահանգումների հետ, բայց նրանք չգիտեին «պատիժնառության» մասին: ² Գումիլյովին հաջողվեց եվրասիականությունը վերածել գիտական տեսության, որի հիման վրա պիտի ստեղծվի ազգային-պետական գաղափարախոսություն, որը հաշվի է առնում Եվրասիայի բոլոր ժողովուրդների շահերը:

«Ռուսական Եվրասիան» Եվրոպայի համար «բուֆերային» գոտի էր, որը նրան պաշտպանում էր Արևելքից, այդ թվում Չինաստանից: Այս առումով Գումիլյովը նշում էր, որ երբ Չինաստանը բավականին հզոր էր Ասիան նվաճելու համար հոնները, թյուրքերը, հետո մոնղոլները կանխեցին Չինաստանի ագրեսիան դեպի Արևմուտք: ³

Ռուսական պետության ստեղծումը բարենպաստ ազդեցություն ունեցավ աշխարհի աշխարհաքաղաքական կայունության ապահովման գործում և Ռուսաստանը իր վրա վերցրեց այդ աշխարհաքաղաքական գործառնությունը:

Յուրաքանչյուր քաղաքակրթություն ունի իր յուրահատկությունը, զարգացման հատուկ օրենքները և այս համատեքստում եվրասիականությունը դիտարկվում է որպես ռուսական քաղաքակրթության յուրահատկություն: Ռուսաստանի պատմության եվրասիական փիլիսոփայությունը ընդունում է հատուկ օրենքների առկայությունը որպես եվրասիական արտագոյում: Այդ օրենքներից են.

- Ռուսաստանի ընդհանրական կեցության օրենքը.
- 19-րդ դարի 2-րդ կեսին և 20-րդ դարի 1-ին կեսին Ռուսաստանի պատմության եվրասիական տրամաբանության հակակապիտալիստական ուղղվածությունը.
- Ռուսաստանի տնտեսության զարգացման ենթակառուցվածքային օրենքը, որի յուրահատկությունը սահմանված է Եվրասիայի տարածական, կլիմայական առանձնահատկություններով: Այդ օրենքը պահանջում էր տրանսպորտի և էներգետիկ ենթակառուցվածքների պետական կառավարում: Դա գործում էր ցարական Ռուսաստանի տնտեսությունում և դրա կործանումը բերեց տնտեսական աղետի.
- Ռուսաստանի տնտեսության կենտրոնացված կառավարման օրենքը.
- Ամբողջ պատմության ընթացքում տնտեսության մոբիլիզացված հատվածի գոյության օրենքը: Այս օրենքը պայմանավորված է ոչ միայն տարերային աղետներով, այլ նաև հաճախակի պատերազմներով, ինչը սահմանում է Ռուսաստանի միշտ «պաշտպանվող ամբողջության» կեցությունը.
- Նամայնքային-պետական հողօգտագործման օրենքը: Դրանով արգելվում էր կապիտալիստական շուկայական հարաբերությունների ներդրումը հողօգտագործման ոլորտ, որը, խախտելով ձևավորված միջէթնիկ կոոպերացիան, կարող էր երկիրը ներսից պայթեցնել.
- Կոոպերացիայի(մենաշնորհային) օրենքը, որը ներառում է բոլոր ոլորտներն, այդ թվում տնտեսական: ⁴

Այս օրենքներն առաջ բերեցին «քաղաքակրթական սոցիալիզմ», ինչը հանգեցրեց 1917թ. հեղափոխությանը և 20-րդ դարի խորհրդային պատմությանը:

¹ Տե՛ս Լ. Н. Гумилев Тысячелетие вокруг Каспия. – М.: ТОО «Мишель и К0», 1993. – с 51.

² Տե՛ս Լ. Н. Гумилев Լ. Н. Ритмы Евразии Эпохи и цивилизации. М.: АСТ, 2008. с 21.

³ Տե՛ս Լ. Гумилев Լ. Меня называют евразийцем // Наш современник. – 1991. – № 1.

<http://gumilevica.kulichki.net/articles/Article111.htm>

⁴ Տե՛ս Լ. Сибетто А.И. Евразийство как основание бытия России: от евразийства Гумилева к евразийской философии истории России // <http://levgumilev.spbu.ru/node/167>.

Գումիլյովը մեծ ուշադրություն է դարձրել Եվրասիայի պատմությանը, ներկայացնելով երկու հազար տարվա ամբողջական պատմություն լի ժողովուրդների բախումներով, կրոնների բազմազանությամբ և քաղաքակրթություններով, անհավանական վերելքներով ու վայրէջքներով, հանցագործություններով, նվաճումներով, տեխնիկական, գիտական, արվեստի, մշակութային ձեռքբերումներով: Գումիլյովի տեսանկյունից ռուսը դառնալով տափաստանաբնակներին, քոչվորներին, սիբիրաբնակներին, թյուրք-մոնղոլական տարրերին, ձեռք է բերել կյանք, կառչել է նոր կյանքի էներգիայի ստացման գաղտնի աղբյուրին, անընդհատ շարժվել է տեղաբնակների և քոչվորների, հնդեվրոպական և թյուրքական ծագման, Արևմուտքի և Արևելքի, Եվրոպայի և Ասիայի միջև:

Իրանականի (եվրոպական, արիական) և Թուրանի, մշտական բնակվողների և քոչվորների, արևմտյանի և արևելյանի, իռացիոնալի և ռացիոնալի միջև այս համադրությունը սկզբնավորում է ռուսական մշակույթի ամբողջ առանձնահատկությունը և արժեվորությունը:

Ըստ Գումիլյովի նախքան մոնղոլների ներխուժումը Ռուսաստան, ռուսական պետականության մեջ Եվրասիական բովանդակություն հստակորեն չէր նկատվում, չնայած այդ հողերի վրա Թուրանական և Արիական էներգիաները խաչվել են դեռևս Չինգիզխանի թագավորության և ռուսական կայսրության ժամանակաշրջանում: Եվրասիականությունն անխոս կար, բայց Եվրասիական պետություններ, ավելին որպես ինքնահաստատման և ինքնության հատուկ ձև չկար: Կիևյան Ռուսիան իր տեսակի մեջ բավականին բազմազան էր, այնտեղ գերակշռում էր արևելաեվրոպական կենսակերպի հատկանիշները, թեև արդար կլինի ասել, որ կար նաև թյուրանական սկզբի մասնիկներ: Այնուամենայնիվ որպես ինքնություն մշակութային տեսակ չէր ձևավորվել: Հին Ռուսաստանն իրենից ներկայացրել է Եվրոպայի ծայրամասը, Բյուզանդական կայսրությունը և որոշակի Եվրասիական տարածություն:

Ռուսաստանը սկսել է ձեռք բերել իր անկախ քաղաքակրթության, միասնության և պետականության հատկանիշները մոնղոլական ժամանակահատվածում:

Եվրասիականների և Գումիլյովի տեսանկյունից Մոսկովյան Ռուսաստանի ժամանակները եղել են բարգավաճման դարաշրջան, ազգային պատմության համար ինքնատիպ ոսկե դար: Այդ ժամանակ էլ առաջացել է «Սուրբ Ռուսաստան», «Մոսկվա - Երրորդ Հոմ» գաղափարները: Հենց այս Մոսկովյան ժամանակաշրջանը համարվում է Ռուսաստանի ազգային, էթնիկական, քաղաքակրթական ինքնության բարգավաճման կետը:

Գումիլյովն իր «Ռուսիայից մինչև Ռուսաստան» գրքում գրում էր, որ պատմական փորձը ցույց է տվել, որ քանի դեռ յուրաքանչյուր ժողովուրդ պահպանում էր ինքնաբավ (ինքնատիպ) լինելու իրավունքը, միավորված Եվրասիան հաջողությամբ զսպում էր Արևմտյան Եվրոպայի, Չինաստանի, մահմեդականների միջամտությունները (ոսոնձությունները): Սակայն 20-րդ դարում առաջնությունը տրվեց եվրոպական սկզբունքներին, փորձում էին բոլորին միանման դարձնել, իսկ դա ոչ որի դուր գալ չէր կարող: Գումիլյովի եվրասիականության հայեցակարգը ազգային հարցի լուծման առումով հանգում է հետևյալ դրույթներին:

1. Էթնոսները բնական երևույթ են, որոնք առաջանում են պատկոնատ խթանի արդյունքում և իրենց կենսագործունեության ապահովման համար ստեղծում են անհրաժեշտ սոցիալական ինստիտուտներ, այդ թվում պետություն:

2. Եվրասիայում կենսունակ պետության բնական սահմանները Եվրասիայի սահմաններն են:

3. Եվրասիայի միավորումը հետևանք է եղել նոր էթնոսի պատմության ասպարեզ դուրս գալուն, որը բավականին պատկոնատություն ուներ տվյալ աշխարհաքաղաքական պայմաններում պետություն ստեղծելու համար: Ապահովագրացիոն շրջաններն էլ պայմանավորված էին պետականաստեղծ էթնոսի անկմամբ, կենսական էներգիայի սպառմամբ:

4. Ռուսական տերության առաջացումը և բազմադարյա գոյությունը ռուս ժողովրդի պատմական ստեղծագործության արդյունք էր, որը ստեղծել է պետություն, առանց որի չէր կարող գոյատևել և զարգանալ Եվրասիայում:

5. Ռուս էթնոսի կողմից Մոսկովյան իշխանությունից ռուսական տերության ստեղծումը բացատրվում է երկու հիմնական պատճառով: Նախ և առաջ դա ռուս ժողովրդի բարձր պատկոնատություն է, ինչը հնարավորություն է տվել յուրացնել անհրաժեշտ կենսական տարածություն և իր կամքը թելադրել Եվրասիայի այլ ժողովուրդներին: Երկրորդը ազգամիջյան հարաբերություններում վարքի կարծրատիպն է, ըստ որի միացված ժողովուրդները իրավահավասարության սկզբունքով ներգրավվում էին պետակաշինության գործընթացում:

6. Միասնական պետության կազմի մեջ մտնելը համապատասխանում էր եվրասիական ժողովուրդների օբյեկտիվ շահերին: Եվրասիայի աշխարհաքաղաքական պայմաններում միայն միասնական պետությունն է հնարավորություն տալիս առանձին էթնոսների ինքնաբավ զարգացման:

7. Էթնիկ բազմազանությունը ուժի և հզորության աղբյուր է: Բոլոր էթնոսները փոխգործակցում էին, բայց էթնիկ միաձուլում տեղի չէր ունենում: Եվրասիայի տարածքում ԽՍՀՄ տարածքում ապրում էին յոթ տարբեր սուպերէթնոսների պատկանող էթնոսներ: Բայց քանի որ էթնոգենեզի տեսության համաձայն 2

կամ ավելի սուպերէթնոսների միավորումը անհնար է, Եվրասիական սուպերէթնոս ստեղծելու ձգտումը հարկ է դիտարկել որպես հերթական ուտոպիայի կյանքի կոչման փորձ, որը կարող է միայն կործանման բերել:

8. 20-րդ դարում Ռուսաստանի ճգնաժամի սկզբնապատճառը ժուսական էթնոսի ճգնաժամն է: Եվրասիայի ոչ մի էթնոս բացի ժուսականից իր պատիճանաբանության մակարդակով և վարքի կարծրատիպով ի վիճակի չէ իր վրա վերցնել պետականաստեղծ գործառույթը:

9. Եթե ժուս ազգը ուժեղ լինի, ուժեղ կլինի նաև Ռուսաստանը: Դրանով հանդերձ չի կարելի ստեղծել տերություն, Եվրասիայի բոլոր ժողովուրդների համար ինքնաբավ զարգացման հնարավորություններ չապահովելով:¹

Վերոնշյալ դրույթներից ելնելով կարելի է եզրակացնել, որ Գումիլյովի ուսմունքի վրա հիմնված ժամանակակից Եվրասիականության հիմքում ընկած է ժուսական, համապետական գաղափարախոսությունը: Այն ներդաշնակորեն միավորում է ժուսական էթնոսի և բոլոր բնիկ ժողովուրդների շահերը մեկ միասնության մեջ: Եվ պատահական չէր Գումիլյովը նշում, որ եթե ժուս ժողովուրդը փրկվի, ապա դա կլինի միայն Եվրասիականության միջոցով:

Լև Գումիլյովի ժառանգությունը նրա աշխատանքների արժեքը, իր կողմից ի հայտ բերված մեթոդաբանությունը համարվում է ժուսական Եվրասիական մշակույթի կարևորագույն տարրը, ժամանակակից Եվրասիականության անքակտելի մասը՝ համարվելով ազգային գաղափարի միակ հետևողական ձևը:

Եվրասիականությունը նրա հիմնադիր-հայրերի համար եղել է հստակ «քաղաքական նախագիծ»: Այստեղ ամեն ինչ հիմնվում է սկզբունքների վրա: Եթե նրանք առկա են, ապա արտահայտվում են ամեն ինչում՝ գիտության, մշակույթի, քաղաքականության, կեցության, կրոնի մեջ: Եթե նրանք չկան, ապա դա կարող է պղծել յուրաքանչյուր գործունեության ոլորտ, ինչպես ամենավեհ, այնպես էլ առավել պարզ և հստակ ոլորտներում:

Գումիլյովը նշանակալի ներդրում ունեցավ Եվրասիականության մեջ, այդ ընդհանուր փիլիսոփայական-քաղաքական ուսմունքին հանգեցնելով էթնոգենեզի պատիճանա խթանների գիտական բազային՝ պատմությանը, էթնոգիտությանը, աշխարհագրությանը, բնագիտության սինթեզը: Նրա քաղաքական հայացքները արտահայտվում էին նրանում, որ ինքը միշտ մնում էր այնպիսին, ինչպես կա: Նա չի փոխել խորհրդային իշխանության ընկալումը, ոչ էլ մտավորականության նկատմամբ վերաբերմունքը:

Գումիլյովի ժառանգությունը բավականին արդիական է քաղաքական և աշխարհաքաղաքական իմաստով, այն Եվրասիականության գիտական-պատմական հիմնավորում է, որպես աշխարհայացք և միջպետական, միջէթնիկ փոխհարաբերություններ, ռեզիոնալ ինտեգրման և գլոբալիզացիայի պայմաններում:

Գրականություն

1. Гумилев Л. Н. Тысячелетие вокруг Каспия. – М.: ТОО «Мишель и К0», 1993. 334 с
2. Гумилев Л. Н. Ритмы Евразии эпохи и цивилизации. М.: АСТ, 2008. 606 с
3. Гумилев Л. Н. От Руси до России. М. Айрис Пресс, 2003. 318с
4. Гумилев Л. Меня называют евразийцем// Наш современник. – 1991. – № 1. <http://gumilevica.kulichki.net/articles/Article111.htm>
5. Субетто А.И. Евразийство как основание бытия России: от евразийства Гумилева к евразийской философии истории России // <http://levgumilev.spbu.ru/node/167>.
6. Шишкин И. С. Учение Л. Н. Гумилева, евразийство и русский вопрос // Сборник тезисов 2-ых Гумилевских чтений, 1998 г. – <http://gumilevica.kulichki.net/GW/gw233.htm>.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Նանա Արստամյան - ԱրՊՀ փիլիսոփայության և քաղաքագիտության ամբիոնի ասպիրանտ
E:mail: arustamyan.nana@yahoo.com

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական կոլեգիայի անդամ, ք.գ.դ. Ա.Փ.Ենգոյանը:

¹ Տե՛ս Միշկին Ի. Ս. Учение Л. Н. Гумилева, евразийство и русский вопрос // Сборник тезисов 2-ых Гумилевских чтений, 1998 г. – <http://gumilevica.kulichki.net/GW/gw233.htm>.